

Staf Bruggen

Staf Bruggen (1893-1964) was zeer waarschijnlijk de meest populaire acteur van Vlaanderen in de periode tussen de twee wereldoorlogen. Men noemde hem in die tijd "*de koning van de scène*". Tijdens de Tweede Wereldoorlog had Bruggen de leiding over de Nederlandse Stadsschouwburg, het huidige NTGent. Dat was voldoende om hem bij de bevrijding te beschuldigen van collaboratie en het betekende dan ook meteen het einde van zijn schitterende carrière.

Bruggen is geboren in Schaarbeek op 16 februari 1893 en studeerde aan het Conservatorium van Antwerpen. Aanvankelijk, toen hij pas zestien was, ging hij in het leger als beroepssoldaat "*volontaire avec prime*". Zijn ouders waren Nederlanders, maar door soldaat te worden in het Belgisch leger koos Staf Bruggen voor de Belgische nationaliteit, zonder te kunnen vermoeden hij daardoor in een oorlog en in krijgsgevangenschap zou terechtkomen.

Het is niet bekend hoe lang hij precies in het leger is gebleven, maar feit is dat hij zich al in 1911 inschrijft voor de declamatiekلاس van het Antwerps conservatorium. Ondertussen gaat hij werken in de fabriek van Lieven Gevaert in Mortsel, waar men fotografisch papier maakt. Rond die periode begint hij op te treden in diverse gezelschappen als acteur en als *declamator*.

Als de Eerste Wereldoorlog uitbreekt, wordt Bruggen gemobiliseerd en dient hij bij de infanterie. Tijdens de slag aan de IJzer in oktober 1914 wordt hij krijgsgevangen genomen en wordt hij afgevoerd naar een kamp in Göttingen.

In dat kamp is hij bijzonder actief op cultureel vlak. Hij is er redacteur van een krijgsgevangenenblad en hij richt er een theatergroep op. Uit documenten blijkt dat dit gezelschap er minstens 22 producties heeft gerealiseerd. Alle vrouwenrollen worden - gezien de omstandigheden in het kamp - door mannen gespeeld en de decors worden gebouwd met het hout van appelsienkisten die de Vlamingen van hun Britse lotgenoten hebben gekregen.

Als de oorlog voorbij is en de krijgsgevangenen naar huis terugkeren, heeft de toneelgroep een overschot in kas van 506 mark. Staf Bruggen, die pas in maart 1919 wordt gedemobiliseerd, schenkt het volledige bedrag aan een Antwerps tehuis voor mindervaliden.

Na de oorlog hervat hij zijn studies aan het Conservatorium van Antwerpen. Ondertussen speelt hij bij het *Vlaams Fronttoneel*. Deze theatergroep was tijdens de oorlog opgericht achter het IJzerfront door Jan Oscar De Gruyter, met de bedoeling aan de soldaten een zinvolle vrijetijdsbesteding te geven. Op 21 mei 1918 hadden ze zelfs opgetreden voor Koningin Elisabeth.

Als ook het *Fronttoneel* ontbonden wordt, neemt Bruggen de leiding op van een toneelvereniging die in 1919 opgericht werd door het Verbond van Vlaamse Oud-strijders

(VOS): het *Vossentoneel*. VOS is overigens geen marginale vereniging, maar groepeerde bijna 100.000 leden, verdeeld over 600 afdelingen. Met dit *Vossentoneel* doorkruist hij in de winter 1919-'20 heel Vlaanderen.

In september 1920 richt Jan Oscar De Gruyter, destijds de oprichter van het *Fronttoneel*, een nieuwe groep op: Het *Vlaams Volkstoneel* dat heel wat acteurs zal verenigen die hetzij uit het *Fronttoneel*, uit het *Vossentoneel* of uit de *Nederlandse Schouwburg* van Gent komen. Dit *Vlaams Volkstoneel*, dat vanuit een idealistische instelling aan "volksverheffing" wil doen, is een rondreizend gezelschap, zonder vaste schouwburg. De groep treedt op in elke Vlaamse stad, in elk Vlaams dorp. De kwaliteit van hun artistieke prestaties wordt unaniem geprezen en al gauw kunnen ze ook optreden in het buitenland. Eerst in Nederland, later ook in Duitsland en zelfs in Parijs. Als eerste Vlaamse gezelschap in de geschiedenis mogen ze optreden aan het Hof.

Wellicht moeten we even stilstaan bij de naam "*Volkstoneel*" die het gezelschap aangenomen heeft. Het repertoire van de groep is immers in geen geval vergelijkbaar met wat we "volkstoneel" noemen bij Henri Van Daele of bij Romain Deconinck. Het gezelschap speelt niet in het dialect, maar gebruikt een keurig *Algemeen Nederlands*. De stukken gaan niet over het dagelijkse leven in de volkswijken van een of andere Vlaamse stad. Het zijn geen revuestukken en er worden geen luchtige liedjes in gezongen. Eenvoudige blijspelen worden zelden opgevoerd. Het *Vlaamse Volkstoneel* speelt daarentegen ernstige klassieke stukken zoals *Lucifer* van Vondel, *Hamlet* van Shakespeare of Vlaamse Middelnederlandse werken als *Marijken van Nijmegen* of *Reinaert de Vos*. Het *Vlaams Volkstoneel* wil niet in de eerste plaats louter ontspanning brengen, maar ziet zich veeleer als een soort reizende volksuniversiteit die de opvoeding en de culturele emancipatie van de Vlaming wil dienen, vanuit een overtuigd katholiek en Vlaamsgezind idealisme.

In 1921 trouwt Staf Bruggen met Tilly Van Speybrouck, een van de steractrices van het gezelschap. Tilly zal trouwens stevast Staf in het theater blijven aanspreken met "mijnheer de directeur". In 1922 krijgen ze een zoon, Herman Bruggen¹, die ook toneelspeler zal worden.

Gedurende het seizoen 1930-'31 gaat het *Vlaams Volkstoneel* jammer genoeg onherroepelijk ten onder in een kluwen van financiële, politieke, syndicale en culturele twisten. Staf Bruggen, die zich door heel Vlaanderen gesteund weet, kan in die chaos gelukkig een nieuw gezelschap oprichten. Uiteindelijk, na flink wat discussie, kiest men voor de ietwat delicate naam *Nationaal Vlaams Toneel*. Zelf treedt hij nauwelijks nog op, hij beperkt zich voortaan tot de regie. Onder zijn coaching krijgen vele jonge acteurs grote kansen. Ondanks de artistieke kwaliteiten van de groep, blijft het zakelijk management ervan

¹ Wie in de eerste helft van de jaren zestig geboren is, kent hem wellicht het best van de televisie. Hij speelde immers in jeugdreeksen als *Midas*, *Fabian van Fallada* en *Kapitein Zeppos* maar ook in *De Paradijsvogels*, *De Filosoof van Hagem* en ooit trad hij zelfs op in een aflevering van *De Kotmadam*. Herman zal in 1998 in Gent overlijden.

problematisch en het gezelschap zal in 1934 zelfs failliet gaan. Na een reddingsoperatie waarna het gezelschap gedurende enkele jaren een nieuw elan krijgt, komt met de mobilisatie - de meeste acteurs worden onder de wapens geroepen - het definitieve einde.

De oorlog biedt Staf Bruggen echter nieuwe kansen. De Stad Gent is immers op zoek naar een directeur voor de *Koninklijke Nederlandse Schouwburg*. Zonder enige twijfel is Staf Bruggen - op dat ogenblik veruit de grootste regisseur en acteur in Vlaanderen - de meest aangewezen kandidaat. Bovendien heeft hij een uitgebreid netwerk in Vlaams-nationalistische kringen. In augustus 1940 wordt hij dan ook quasi unaniem (op één onthouding na) verkozen door de gemeenteraad en dit voor de duur van drie theaterseizoenen.

Onder het motto "*geen rijker kroon dan eigen schoon*" start Bruggen zijn eerste seizoen met een selectie van uitsluitend Vlaamse en Nederlandse toneelstukken. Hij ziet het immers als zijn taak "*nationale fierheid te demonstreren*" en "*contact te houden met den geest en de ziel onzer voorgangers*". Hij wil dat elk theaterbezoek intellectueel verrijkend is en besteedt daarom grote aandacht aan de degelijkheid van de programmaboekjes. Hij organiseert eveneens inleidende lezingen voor de bezoekers.

Bruggen doet dit alles niet zonder succes. Er worden 96 gewone uitvoeringen en 15 schoolvoorstellingen opgevoerd en dit voor in totaal meer dan 45.000 bezoekers. Op het programma staan veel grootse historische fresco's met ronkende namen zoals *De Pacificatie van Gent*, *Jacob Van Artevelde of Napoleon op Sint-Helena*, maar ook eigentijdse stukken van de Nederlander Antoon Coolen (1897-1961) over gewone mensen in een of ander Brabants dorp. Ook het expressionistische *De vertraagde film* van Herman Teirlinck of zelfs stukken die a priori verdacht hadden moeten zijn voor de Duitsers zoals *Op hoop van zegen* van de Jood Heijermans of *Max Havelaar* over de strijd van een onderdrukt volk tegen zijn overheerser, staan op het programma.

Vanaf het tweede seizoen programmeert Staf Bruggen een meer internationaal gericht repertoire. In het seizoen 1941-'42, net als in 1943-'44, is een derde van de stukken zelfs Duits. Zij het dat alles is het Nederlands vertaald is. Men opent bijvoorbeeld met *Egmont* van Goethe. Ook Italiaanse auteurs zoals Pirandello staan op het programma. Maar er waren ook uitvoeringen van Engelse stukken en van twee Franse komedies.

Zowel Staf Bruggen als Hendrik Caspeele, directeur van de Gentse Opera tijdens de bezetting, worden radicaal aan de kant geschoven na de bevrijding. In oktober 1944 krijgt Bruggen van de Stad het schriftelijke bevel zijn bureau zo snel mogelijk te ontruimen. Karel Vanhaesebrouck, die een proefschrift heeft gemaakt over het Gentse theaterleven tijdens de oorlog, is van mening dat Bruggen zich nochtans minder heeft laten meeslepen door de bezetter dan Caspeele. Ook zou hij geen sympathieën voor de "Nieuwe Orde" hebben gehad, wat van Caspeele blijkbaar niet zomaar gezegd kan worden.

Wat volgens sommigen in het nadeel van Staf Bruggen heeft gespeeld, is het gedrag van zijn zoon Herman –de latere acteur- tijdens de oorlog. De piepjonge Herman zou immers betrokken geweest zijn bij de rekrutering van Vlamingen voor de SS, waarvoor hij Vlaanderen doorkruiste samen met SS-Hauptsturmführer Leib. Herman zou trouwens ook ooit zelf gezegd hebben dat hij een tijdje aan het Oostfront zat².

Staf Bruggen wordt aanvankelijk ongemoeid gelaten en wordt pas in juni 1946 voor het eerst ondervraagd door de politie. Zes maand later moet hij voor de krijgsauditeur verschijnen. Hij wordt echter niet vervolgd.

In de ogen van het grote publiek blijft hij echter een “zwarte” en zijn professionele carrière is onherroepelijk voorbij, net zoals dit het geval is voor Caspeele.

Toch zullen de amateurverenigingen en de semiprofessionele toneelkringen nog vaak een beroep op hem doen. Zo treffen we Bruggen bijvoorbeeld regelmatig aan als regisseur van de talrijke openluchtspelen en massaspelen die na de oorlog zo populair zijn in Vlaanderen. Al in 1947 regisseert hij *Reinaert de Vos* dat in het Groot Begijnhof van Sint-Amandsberg wordt opgevoerd naar aanleiding van de 75^e verjaardag van die gemeente. Tevens regisseert hij regelmatig voor de Gentse groep *Jesus met de balsemblomme* die tot op de dag van vandaag bestaat en zijn zetel heeft in de Schoolstraat in Sint-Amandsberg.

De reputatie van Staf Bruggen zal zich langzaam maar zeker herstellen. Naar aanleiding van zijn zeventigste verjaardag wordt hij op 15 juni 1963 uitgebreid gehuldigd in de Gentse Sint-Pietersabdij en overhandigt Minister van cultuur Van Elslande hem, in naam van de Belgische Regering, de erkentelijkheidsmedaille.

Nog geen jaar later wordt hij opgenomen in het Sint-Vincentiusziekenhuis om er een operatie te ondergaan. Er komen verwikkelingen en hij overlijdt tien dagen later, op 18 mei 1964. De kranten schrijven lovend over hem: “*hij heeft zijn volk het toneel leren waarderen*”, “*hij was een affiche op zichzelf*” en “*hij was een idealist die ervan overtuigd was dat cultuur slechts echt is indien zij in het volk geworteld is*”.

Naar aanleiding van zijn begrafenis betreurt *De Standaard* het gebrek aan belangstelling en waardering van zowel het publiek als de overheid: “*De stad van Roeland was officieel niet aanwezig op de begrafenis van een artiest waarop ze fier had moeten zijn. (..) De straat waar*

² Onze indruk is dat deze aantijgingen nader onderzoek verdienen. Ze zijn gebaseerd op de stelling die Karel Vanhaesebrouck verdedigt in zijn licentiaatsverhandeling *Schouwburgleven en culturele collaboratie in Gent tijdens de Tweede Wereldoorlog* uit 2001 (UA). Hij schrijft daarin op p.42: “*Niet wegens zijn schouwburgpolitiek, maar vooral wegens de activiteiten van zijn zoon Herman Bruggen werd de KNS-directeur een mikpunt van de repressie. In de zomer van 1940 ging zoon Herman samen met SS-Hauptsturmführer Leib op zoek naar Vlaamse Waffen-SS-vrijwilligers en kandidaat-leiders voor de Algemene SS-Vlaanderen. Naar eigen zeggen verbleef hij ook enige tijd aan het Oostfront. Mede door de activiteiten van zoonlief werd Bruggen na de oorlog zonder pardon opzij geschoven.*” Zijn bewering dat Herman Bruggen zou meegewerkt hebben aan de rekrutering van SS-mensen baseert hij op slechts één enkele bron, namelijk een vermelding in de gezaghebbende studie *De Kollaboratie* van Maurice De Wilde. Dat Herman beweerde aan het Oostfront te hebben gediend, wordt daarentegen niet gestaafd.

Bruggen woonde was niet gevuld met de massa bij wie hij geestdrift kon opwekken. In de kerk waren er nog veel plaatsen ledig”.

De begrafenis van Staf Bruggen is de begrafenis van een overtuigd Vlaming. De kist is bedekt met de leeuwenvlag en iemand zingt liederen uit het ijzeren repertoire van de Vlaamse cultuur: *Mijn Vlaanderen heb ik hartelijk lief* en *Mijn moederspraak*. Na de dienst in de kerk van Sint-Pieters-Buiten wordt hij begraven op het Campo Santo, waar hij voortaan rust in de schaduw van het imposante grafmonument van Jan Frans Willems³. Er wordt een wedstrijd uitgeschreven voor een grafmonument, dat op 21 mei 1976 onthuld wordt.

Op 12 juni 1972 komt Minister Frans Van Mechelen in de KNS, waar hij in 1944 buiten gegooid werd, een borstbeeld van Bruggen onthullen, gemaakt door Jeanne De Dijn. In 1983 komt er tenslotte een gedenkplaat aan het huis gelegen in de Vaderlandstraat 144 waar Staf Bruggen en Tilly van Speybrouck gewoond hebben. Op de plaat staat de leuze gebeiteld van zijn eerste seizoen in de KNS : *“Geen rijker kroon dan eigen schoon”*.

³ J.F. Willems (1793-1846) is een van de grondleggers van de Vlaamse Beweging. Hij ligt mee aan de basis van het feit dat Vlaanderen en Nederland dezelfde spelling gebruiken. Hij was ook een schrijver van toneelstukken en hij heeft verschillende Middelnederlandse teksten hertaald. Ook schreef hij voor het eerst een groot aantal volksliedjes neer (bijvoorbeeld *Zeg kwezelken wilde gij dansen?*) die tot dan toe slechts mondeling werden overgeleverd. Op het Gentse Sint-Baafsplein, voor het huidige NTG, staat een monument, opgericht voor hem en ingehuldigd in 1899.